

19. Yüzyılda Düzce Kazasına Göçler*

Zeynel Özlü**

Özet

19. yüzyılda Rusya'nın uyguladığı yayılcı politikaların neticesi olarak Düzce'ye Kafkasya, Balkanlar ve Kırım'dan göçmenler iskân edilmiştir. Bunun nedeni buranın diğer Osmanlı şehirlerine göre daha az nüfus yoğunluğuna ve verimli arazilere sahip olmasıdır. Yapılan göçlerin sonucunda bölge nüfusunun %45'i göçmenlerden meydana gelmiştir. Bölgeye göçmenler genelde toplu olarak yerleştirilmiştir. Toplu iskân, gelen göçmenlerin ilk dönemlerde Osmanlı dil ve kültürüne uyumda sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Toplu olarak yerleştirilenler kimliklerini koruyabilmişken, karma olarak yerleştirilenler iskân edildikleri bölgelerin kültürüyle kaynaşmışlardır.

Bölgenin Anadolu ve İstanbul arasında geçiş noktası olması bölgeye Karadeniz bölgesinden iç göçlerin yapılmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler

19. yüzyıl, Göç, Osmanlı nüfusu, Düzce, Akçakoca, Kafkasya, iskân.

Giriş

19. yüzyılda Osmanlı genel nüfusu azalırken daralan Osmanlı sınırları içerisindeki Müslüman Türk nüfus kaybedilen topraklardan gelen göçlerle artış kaydetmiştir. 1844'lerde Osmanlı genel nüfusu 35 milyon civarında iken kaybedilen topraklar ve göçler nedeniyle 1914'te toplam nüfus 18 milyon civarına inmiştir (Yediyıldız 1999: 507). Osmanlı Devleti, savaş ve anlaşmalar yoluyla kaybettiği yerlerdeki varlığını sürdürmek gayesiyle insan hakları ve azınlıklar statüsüne dayanarak Türkiye sınırları dışında kalan Müslü-

* Bu makale, Düzce Belediyesi Başkanlığı tarafından desteklenmekte olan İlkçağdan Cumhuriyete Düzce Tarihi (Ahali-yi Sadıka veya Sefine-i Nuh) adlı proje çerçevesinde hazırlanmıştır.

** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü – Gaziantep / Türkiye
zeynelozlu@hotmail.com

manları himaye etmeye çalışmışsa da (İpek 2002: 22) Anadolu ve Balkanlar'a yine de birçok göç yapılmıştır. Evlerini, akrabalarını, yurtlarını terk eden bu insanların göç etmesinin en önemli nedeni Müslüman halka uygulanan dini baskılar ve Ruslaştırma siyasetinden kaynaklanan sıkıntılardır. Nitekim bunlar sadece topraklarından ayrılmakla kalmamış, bir kısmı taşınmaz mallarını değerinin altında elden çıkarmak zorunda kalmış bir kısım taşınmazlara da Rus hükümeti tarafından el konularak mağdur edilmiştir. Göçmenlerin istikamet olarak Osmanlı ülkesine yönelmelerindeki en önemli neden ise hiç kuşkusuz iki toplumun ortak noktası olan İslâm olgusudur (Kılınç Ocaklı 2002: 902, 904). Yapılan göçlerde göçmenler önce Karadeniz'in kuzey limanlarında toplanmış, daha sonra buralardan gemilerle iskân edilecekleri yerlere taşınmışlardır (Alkan 2005: 419).

Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yapılan göçlerle ilgili bir takım özel ve genel çalışmalar yapılmışsa da Düzce'ye yapılan göçleri etraflı olarak inceleyen herhangi bir çalışma bulunmaması bu alanda eksikliğe neden olmaktadır. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı Düzce'nin göçmen iskânı için niçin tercih edildiğini, *Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür* ilkesi çerçevesinde nüfus açısından her milletten insanı barındıran ve bu nedenle Sefine-i Nûh olarak tanımlanan Düzce'nin sosyo-kültürel haritasını ve Düzce'de 19. yüzyıl sonlarında meydana gelen sosyal ve kültürel gelişme ve değişmeyi ortaya koymaktır. Böylelikle Düzce'nin ve Anadolu'nun sosyo-kültürel tarihine bir katkı sağlanacak ve kentin 19. yüzyıl ortalarındaki sosyal ve kültürel durumunun yüzyılın sonundaki yeni ve dinamik yapısı ortaya konacaktır. Bu olguyu objektif bir şekilde ortaya koyabilmenin en gerçekçi yolu bölgeye XIX. yüzyılda yapılan göçlerin incelenmesi ile ortaya çıkacaktır.

Düzce'ye İskânın Nedenleri

Osmanlı Devleti muhtelif nedenlerle yer değiştirmek isteyen muhtelif millet, aşiret ve cemaatleri toplu olarak değil dağınık olarak iskân etmeye çalışmıştır. Bunun nedeni bölgelerde meydana gelecek olası *ötekileşmelerin* önüne geçmek ve göçmenleri *Osmanlılık* şemsiyesi altında birleştirmektir.

Devletin göçmenleri Düzce'ye iskân etmesindeki en önemli neden bölgenin fiziki ve demografik yapısıdır. 23 Kasım 1913 tarihli *Anadolu'da Tanın* gazetesinde Düzce bölgesi anlatılırken bölgenin ova tabanına sahip, ulaşımı kolay bir geçiş bölgesinde bulunduğu, arazisinin son derece geniş, ormanlık bir yapıya sahip olduğu vurgulanmıştır (Ahmet Şerif 1999: 389). Buna bölgenin fiziki durumuna göre az bir nüfus içermesi niteliği de eklendiğinde, demografik durumla doğru orantılı olarak bölgeye kesafetli göçlerin yapılmasının nedeni daha iyi anlaşılacaktır. Bu çerçevede Düzce'de birçok göçmen köyü kurulmuştur (Aslan 2005: 162-163). Mesela Akçakoca'da bulu-

nan Armutlu (Hemşin), Çiçek Pınarı (Şipir), Melen Ağzı, Davut Ağa (Acı Elma), Dilaver, Esmâ Hanım, Doğancılar, Döngelli, Edilli, Fakıllı, Göktepe, Hasan Çavuş (Çerkez Köyü), Kalkın (Topuz), Karatavuk, Kirazlı, Kurugöl, Kurukavak, Tahirli, Tepeköy, Uğurlu (Meze), Yenice ve Yeşilköy adlı köyler 19. yüzyılda Kafkasya'dan gelen Çerkez ve Gürcü göçmenlerle Karadeniz'in Artvin, Hopa, Ardeşen, Ordu, Giresun ve Hemşin gibi yerlerinden göçen insanlar tarafından kurulmuştur (Özlü 2008: 248-249).

Düzce'de Yaşayan Halklar

Düzce Kazası'nda yaşayan insanlar belgelerin ifadesiyle *kendi diniyle müte-deyyin lisantıyla mütekellim* bir halktır. Bölgede yaşayan halklardan hiçbirisi örf, adet ve geleneklerini terk etmemiştir. 1844 yılı sayımında bölgede yaşayan insanların tamamına yakını Türk ve İslâm iken Kafkasya vb. yerlerden yapılan göçlerle bölgenin etnik yapısında bazı değişmeler gerçekleşmiş ve Düzce belgelerin ifadesiyle millet çeşidi olarak adeta *Sefîne-i Nûb'a*¹ dönüşmüştür. Göçmenler özellikle ilk geldiklerinde Türklere, Türk Hükümeti'ne hatta Osmanlılığa yabancı kalmıştır. Bunun muhtemel nedeni Çerkez ve Abazaların bölgeye göç ettiklerinde bölgenin yerli halkı olan Türk unsuru arasında iskân ettirilmemesi ve bunlar için ayrı köyler oluşturulmasına izin verilmesidir.² Nitekim Düzce'de Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz zamanlarında Kafkasya'dan, Doğu Karadeniz'den, Doğu Anadolu'dan, Rumeli'den gelen göçmenlerle yeni mahalleler kurulmuştur (Konukçu 1984: 19).

Bölgeye yapılan göçlerin bir sonucu olarak nüfus 1894 yılında 31876 kişi iken, 1897 yılında 38406 kişiye,³ 1906-1907 yıllarında 58755 kişiye yükselmiştir.⁴ Nüfus 1341 (1925) yılında ise 52630'a düşmüştür. (Birgören 2008: 362)

Tablo 1: 1324 Tarihli Sâlnâmeye Göre Düzce'de İslâm Nüfusu (1906-1907)⁵

Millet	Miktar	Müslüman Nüfusa Oranı	Genel Nüfusa Oranı
Türk	24723	42,08%	35,75%
Çerkez	9813	16,70%	14,19%
Abaza	6914	11,77%	10,00%
Rumeli Muhâciri	4891	8,32%	7,07%
Tatar	1242	2,11%	1,80%
Kürd	747	1,27%	1,08%
Laz ve Gürcü	3225	5,49%	4,66%
Ordulu	6405	10,90%	9,26%
Boşnak	90	0,15%	0,13%
Kıpti Müslüman	705	1,20%	1,02%
Toplam	58755	100,00%	84,96%

Düzce'de Konuşulan Diller ve Dini Durum

Çerkez ve Abazalar, Khabze adı verilen toplumun her alanını düzenleyen gelenekleri, geleneklerine olan sıkı bağılıkları ve *tamim-i maârif hususunda lakayd davranmaları nedeniyle* Türkçe konuşmaya ve Türkçe kitaplara pek alışmamışlardır. Bu nedenle sosyal kurallarında kesinlikle hiçbir değişiklik meydana gelmemiştir.⁶ Buna ek olarak Çerkezlerin acı verici bir yakın geçmişe sahip olması birbirlerine daha sıkı bağlı ve kendi içine dönük bir toplum olarak yaşamasına neden olan önemli bir veridir (Ahmet Şerif 1999: 385). Çerkez ve Abazaların bu durumuna karşın Laz ve Gürcülerin yeni kültürlere açık birer toplum olmaları nedeniyle, milli adetlerinde önemli değişiklikler meydana gelmiş ve çoğu Türkleşmiş ve Türkçeyi güzel konuşur hale gelmişlerdir. Düzce Kazası'nda konuşulan diller Türkçe, Tatarca, Kürtçe, Ermenice, Rumca, Çerkezçe, Abazca, Gürcüce, Lazca, Ordulu⁷ dili, Boşnakça ve Kıptilerin konuştuğu dildir. Bunlardan Türkçe ve Tatarca Altay, Kürtçe ve Ermenice Hind-Avrupa dil ailesinin İran dilleri bölümünden, Boşnakça Slav dillerinden, Kıpti lisanı ise *elsine-i hâmiye*-dendir. Bölgede resmi ve umumi din İslâmdır. Nüfus mevcudunun %98'i İslâm, %2'si ise Hıristiyandır.⁸

Dış Göçler

a) **Düzce Muhâcirûn Komisyonu:** 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti göç ve iskân işleriyle uğraşmak mecburiyetinde kaldığı halde III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında göçmenlerin iskânından sorumlu bir ihtisas komisyonu kurulmamıştır. Tanzimat dönemine kadar göçmenler ya doğrudan doğruya Bâb-ı Âli tarafından gönderilen talimatlar çerçevesinde ya da gelenlerin kendileri devletin yetkili organlarına müracaat ederek uygun yerlere yerleştirilmişlerdir. Göçmenlerin eyaletlerdeki iskân meselesi ise Ticaret Nezareti koordinasyonluğunda taşra yöneticileri tarafından çözümlenmiştir. Gelen göçmenlerin sayısının gittikçe artması ve Şehremaneti dairesinin işlerinin yoğunlaşması nedeniyle 5 Ocak 1860 tarihli irade-i seniyye ile Muhâcirûn Komisyonu kurulmuştur. İskân işleri için vilayetlere de iskân memurları tayin edilmiştir. Muhâcirlerin sayısının ve buna bağlı olarak iş yoğunluğunun da artması nedeniyle taşra da bulunan mahalli yöneticiler de kendi içlerinde özel birimler kurabilmişlerdir (Saydam 1997: 101-108).

Düzce muhâcirûn komisyonu bir başkan, iki üye, bir nüfus memuru ve bir kâtipten meydana gelmektedir. 1892-1894 yıllarına ait salnamelerde komisyon görevlileri hakkında bilgi verilmemiştir. Komisyonun başkanı maarif meclisi birinci üyeliğini de yapan Hamdi Bey'dir.⁹

Tablo 2: Muhâcirûn Komisyonu Üyeleri¹⁰

Muhâcirûn Komisyonu	
Reis	Hamdi Bey
Üye	Ahmed Efendi
Üye	Ali Osman Efendi
Nüfus Memuru	İbrahim Efendi
Katib	Ferhad efendi

b) Muhâcirlerin Karşılaştığı Sorunlar: 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde büyük çaplı göç hareketleri yaşandıkça (ayrıntılar için bk. Yel vd. 2008: 958, Karpas 2003:113) sevk olundukları vilayetlere hususi tâlimatnâmeler gönderilerek göçmenlerin hangi esaslar çerçevesinde iskân edilecekleri konusunda bilgi verilmiştir. Silistre Valiliği'ne gönderilen ve Kırım göçmenlerinin iskân esaslarını belirleyen tâlimatnâmeye göre göçmenler:

- Din ve mezheplerine bakılmaksızın kabul edilecekler,
- Kesin iskân edilinceye kadar civar köy ve kazalarda geçici olarak barındırılacaklar,
- Masrafları devlet tarafından karşılanacak,
- Kesin iskân sırasında zengin olanları evlerini kendileri yapacak, olmayanlarınki ise devlet tarafından yaptırılacak,
- Ziraat yapacaklara imkan sağlanacak ve tohumluk verilecek,
- Göçmenlerden belli bir süre vergi tahsil edilemeyecek ve askere alınmayacaklar (Tepekaya 2006: 230).

Bu talimatnamede belirtilen hususların hemen hemen aynısı Kastamonu Vilayeti'ne bağlı Düzce kazasında iskân edilen muhâcirler üzerinde de uygulanmıştır.

1. **İzin:** Osmanlı Devletinde göç veya seyahatlerde kişilerin mutlaka izin alması gerekmektedir. Bir kazadan bir diğer kazaya gidebilmek için 2 ay süreli geçerliliği olan mürur tezkiresi alındığı gibi (Özkaya 1996: 215), ülke dışından yapılan göçlerde de ilgili birimlerden izin almak gerekmektedir.

2. **İskan Yeri:** Göçmenler bir bölgeye iskân edileceği zaman ilkönce iskân yapılması düşünülen sancağa merkezden bir yazı gönderilerek sancak dâhilinde muhâcir iskân edilecek arazi olup olmadığı konusunda bilgi alınmıştır. Şayet yanıt olumlu olursa iskân edilecek yerlerde keşif çalışmaları yapılmıştır. Bolu Sancağı'nın Karadeniz sahilinde bulunan kazaları dağlık olduğundan buralara (Dirgene, Devrek, Yılanlıca, Hisarönü, Alaplı, Akçaşehir, Ereğli) iskân hususuna pek sıcak bakılmamıştır.¹¹ Göçmenler iskân edecekleri

bölgeye geldiklerinde genelde ilkönce akrabalarının yanına yerleşmiş daha sonra da iskânlarının tescili konusunda mahalli hükümet temsilcilerine müracaatta bulunmuşlardır. Böyle bir durumda resmi görevliler ilkönce kişinin nasıl geldiğini tespit edip tutanak hazırlamışlardır. Kişinin elinden tabiiyetini terk ettiğine ilişkin bir senet ve arzihal alınarak, pasaportu var ise pasaportu ile beraber bu evrakların Muhâcirin İdare-i Umûmiyesi'ne gönderilmesi hususunda vilayet merkezine talepte bulunmuşlardır.¹²

3. Hane Sorunu: Muhâcirler için yapılacak hane inşaatlarının gelişigüzel yapılmamasına özen gösterilmiştir. Bu amaçla ilkönce hane inşa edilecek yerin haritası çizilmiştir. Muhâcirler için hane inşa edilecek yer mîrî arazi olabildiği gibi şahsa ait araziler de olabilmıştır. Gerek mîrî gerekse satın alma¹³ yoluyla elde edilen araziler üzerine bina inşa edebilmek için merkezden izin almak gerekmektedir. Mîrî arazi üzerine yapılacak hanelerin bedeli zaman zaman öşür vergisinden karşılanmıştır (9 Ağustos 1893).¹⁴

Ahalinin halini teftiş ve bazı kazalarda kötü şartlar altında bulunan muhâcirler için inşa edilen hanelerin tamamlanması için kural gereği 6 ayda bir kontrol yapılmaktadır. (3 Ağustos 1861).¹⁵

4. İaşe Sorunu: Kazaya yerleşen muhâcirlerle başlan belediye tarafından akabinde vilayet ödeneğiyle iaşenin temini sağlanmıştır. İaşenin en önemli unsuru ekmektir, göçmenin yaşına göre günlük yarımşar veya birer kıyye ekmek tahsis edilmiştir. Bu konuda kaza, vilayet merkezi ve Muhâcirin-i İslâmiye Komisyonu âlisi birinci azalığı arasında muhtelif yazışmalar yapılmıştır (26 Ağustos 1900).¹⁶ Mesela müteveffa Adil Giray takımından olan muhâcirler Üskübü kazasına ilk geldiklerinde onlar için evvela haneler kurulması ve 22 günlük yevmiye temin edilmesi istenmiş ve bu konuda Muhâcirin Komisyonu'na talepte bulunulmuştur (23 Şubat 1864).¹⁷

Muhâcirlerin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda bölgenin zengin ve varlıklı ailelerinin de duyarlı davrandıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Düzce kazasında iskân edilmiş olan 40 hanelik bir muhâcir grubuna bölgenin eşrafı tarafından 12043 kuruş 30 pare nân-ı aziz ve nakliye masrafı yapılmıştır (17 Ekim 1864).¹⁸

5. Muhâcirlerin Uyum Sorunu: Bölgeye göç eden muhâcirlerin farklı kazalarda bulunan akrabaları ile sıkı sıkıya bağlı oldukları ve birbirleriyle haberleştikleri görülmektedir. Bolu etraf-ı şehir köylerinin *muâyenesinde* 60 haneden meydana gelen İtlâk adlı köyde sakin muhâcir Çerkezlerin ileri gelenlerinin Düzce kazası ve diğer yerlerde bulunan Çerkezlerin muâyenesi yapılmadığı müddetçe Meclis-i Kur'a'ya gelmemekte ısrar etmeleri¹⁹ bunun en bariz örneklerindedir.

Göçmenlerin kendi aralarındaki uyuma karşın diğer göçmenlerle uyum sağlayamadıkları, hatta karma iskânı kabul etmeyerek yöneticilere muhalefet ettikleri de görülmüştür.²⁰

6. Arazi Tahsisi ve Arazilere Müdahale Sorunu: Osmanlı Devleti'nde muhacirlerin her bir hanesi için muhtelif miktarlarda arazi tahsis edilmiştir. Bölgeye yerleştirilen Çerkez muhacirler için 90 dönüm,²¹ Kırım muhâcirleri için 25 dönüm arazi ayrılmıştır, arazilerin uygunluğu konusunda bilirkişinin görüşleri dikkate alınmıştır.²²

6. 1. Yerli Ahalinin Müdahaleleri: Göçmenlerin iskân edildiği arazilere zaman zaman yerli ahali veya mahalli hükümet tarafından müdahale edildiği görülmektedir. Mesela Düzce'nin Uzun Mustafa köyüne iskân edilmiş olan Kafkasya muhacirlerinin ellerinde bulunan bazı arazilere bölgede yaşayan yerli ahali tarafından müdahale edilmiş, Zekeriya adlı kişi vilayete (Kastamonu) bir arzuhal vererek arazilerine yerli ahalinin müdahalesinin önüne geçilmesi ve tapularının verilmesi konusunda gerekenlerin yapılmasını istemiştir (5 Mayıs 1887).²³

6. 2. Mahalli Hükümet Mensuplarının Müdahaleleri: Göçmenlere tahsis edilen araziler mahalli hükümet temsilcileri tarafından da suistimal edilmiştir. Bölgede bulunan mahalli hükümet temsilcilerinin göçmenlerle ilgili yaşanan sorunlarda yerli ahali lehine kararlar aldıkları görülmüştür.

Hamidiye köyüne iskân edilen Kafkasya kökenli göçmenlerin köy civarında kullandıkları meranın mahalli hükümet tarafından satılmaya kalkışılması,²⁴ Batum muhâciri Mehmed Abdullah adlı kişiye tahsis edilen arazinin Tapu Katibi Mustafa Efendi tarafından zapt edilmesi ve Mehmed Abdullah'ın ailesiyle beraber ortada kalmasıyla ilgili dilekçesi²⁵ bu konuda yaşanmış bir örneği gösterir niteliktedir. Yine Kiremid Ocağı ve Uzun Mustafa köyleriyle Düzce Kasabası arasındaki arazi, muhacirlerle yerli ahali arasında sorun olması üzerine mahkemeye taşınmıştır. Ancak mahkeme bu sınır sorunu hakkında herhangi bir karar vermediği halde arazinin Uzun Mustafa Köyü ahalisine tahsisi konusunda mahalli hükümet tarafından bir mazbata hazırlanmıştır. Bunun üzerine durum Kiremid Ocağı Köyü'nden Hüseyin Hüsnü adlı kişi tarafından şikayet edilmiştir (12 Ocak 1895).²⁶

7. Vergi Muafiyeti Sorunu: Muhacirlere devlet tarafından muayyen bir süre vergi muafiyeti tanındığı halde zaman zaman mahalli yöneticilerin göçmen unsurlardan vergi talep ettikleri de görülmüştür. Bu durumlarda da göçmenler her zaman hukuka başvurabilmiş ve haklarının iadesi için ilgili mercilerden talepte bulunabilmiştir.²⁷

c) Düzce'ye Göç Eden Muhacirler

1. **Çerkez Muhâcirler** : Kafkasya'nın yerli halkı Çerkezler de Düzce'ye göçmüşlerdir. Bugün Düzce'de Çerkez ve Abazaların yaşadığı belli başlı 86 adet köy bulunmaktadır, bk. <http://www.dkkkd.org>.

Düzce kazası meclisince hazırlanan 22 Haziran 1864 (17 Muharrem 1281) tarihli mazbataya göre Düzce'ye bu tarihe kadar iskân edilen Çerkezlerin sayısı 4000'i aşkın nüfustan meydana gelen 500 haneye tekabül etmektedir. Bu nedenle Düzce ile mülhâkâtı olan Üskübü ve Gümüşâbâd bölgelerinde geçici olarak bile muhacir iskân edilecek yer kalmamıştır (19 Temmuz 1864).²⁸ Bununla beraber daha sonraki tarihlerde bölgeye kaçak yollarla muhtelif sayıda iç göçün²⁹ veya resmi kanallardan dış göçlerin gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim 1907 yılında Düzce'de Çerkezlerin sayısı 9813'e yükselmiştir. Bu haliyle esas unsur Türklerden sonra bölgenin 2. büyük halkı olan (%14,19) Çerkezlere ait gözükmektedir.³⁰

1. 1. **Han ve Besni Kabilelerinin İskanı:** Çerkez Han ve Besni kabileleri evvela Düzce'de iskân edilmişlerse de birtakım sorunlar çıkması üzerine, 63 haneden ibaret olan Besni kabilesinin³¹ Düzce kazasında, 24 haneden ibaret olan Han kabilesinin ise Üskübü kazasında iskân edilmelerine karar verilmiştir. Bu duruma kabile mensupları da rıza göstermiş ve buldukları yerde hanelerini inşa etmeye başlamışlardır. Ancak daha sonra kabile reisleri duruma kanaat etmeyerek Develi köyü arazisini inceleyerek buranın yerleşimleri için uygun olduğunu, hatta bölgede yaşayan ahali uhdesinde bulunan bazı tarlaların bile kendilerine verilmesi konusunda ısrar etmişlerdir. Kabile mensuplarının çoğu buldukları yerde *misâfireten sakin olup buldukları yerde mutasarrıfın iskân etmeye* dahi razı iken, reisleri bu tür görüşlere karşı gelerek kabile mensuplarının bu tür çözümlere razı olmaması gerektiğini gündeme taşımışlar, hatta muhacirler tarafından yapılan hanelerin inşasını terk etmeleri konusunda onları yönlendirmişlerdir. Ancak görevliler tarafından yapılan tahkikat neticesinde reislerin bu davranışındaki asıl amacın zaman geçirerek devletten yevmiye almak olduğu anlaşılmıştır. Bu olay üzerine durum Meclis-i Tanzimat'a bildirilmiş ve Meclis-i Tanzimat bölgede iskân edilen muhacirlerin başka yerlere gitmek istemesi durumunda kendilerine *yevmiye ve mekâri* verilmeyeceği hususunu karara bağlamıştır.³²

1.1.1. **Han ve Besni Kabilelerine Hane İnşası:** Düzce ve Üskübü kazalarında iskân edilmesine karar verilen Han ve Besni kabilelerine hane inşa edilerek bölgeye yerleşmelerinin sağlanması için ferman çıkarılmıştır. Bu çerçevede Üskübü kazasında iskân edilen Han kabilesinin hanelerinin inşasına başlanmışsa da Düz-

ce'ye iskân edilen Besni kabilesine hane inşa edilmesi konusunda bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Bunun üzerine Besni kabilesi reisi Bişmâf, imamları İshak Efendi ve tercümanları Mirza Bey Der-saadet'e giderek haneler konusunda yaşadıkları bazı hoşnutsuzlukları dile getirmişlerdir. Bu kişiler Düzce'ye döndükten sonra Besni kabilesi için inşa edilecek hanelerin de Han kabilesine inşa edilecek haneler yanında olması yönünde adım atılmıştır. Besni kabilesi Düzce kaza sınırları içerisindeki Develi Kabri ve Muncurlualtı denen yerlere yerleştirilmiştir.³³

Düzce ve Üskübü kazalarında iskân edilen Çerkez muhâcirler için 1862 yılında hane inşasına devam edilmiş ancak masraflar için gerekli para Bolu kaymakamı tarafından ödenmemiştir. Bunun üzerine konuyla ilgili bir inceleme başlatılmıştır.³⁴

1.2. Şabsığ Kabilesinin Yerleşimi: Şabsığ kabilesi belgelerde Şabsığ adı yanında Şebisi olarak da tanımlanmıştır. Kabilenin reisi olarak Adil Giray Bey'in adı geçmektedir. Adil Giray Bey'in vefat etmesi ile beraber ona mensup olan Şebisi kabilesinin Düzce kazasında iskân edilmesi için ne şekilde hareket edileceğine ilişkin Bolu kaymakamlığı ve Muhâcirin Komisyonu riyaseti arasında yazışmalar yapılmıştır.³⁵ Kabileye mensup 22 kişi Ankara üzerinden Bolu sancağına oradan da Düzce kazasına yerleştirilmiştir. Bu kişilerin Düzce'ye iskân konusunda ısrar ettikleri gözlenmektedir. Bunun nedeni olasılıkla Düzce'de akraba veya aynı kabile mensuplarının bulunmuş olmasıdır.³⁶ Akralılık bağlarının güçlü olması daha sonraki yıllarda da bölgeye göçe neden olmuştur. Mesela asker kökenli Şabsığ İslâm b. Subeşe Düzce'de bulunan akrabaları yanına yerleşmek için bu meyanda dilekçe vermiştir.³⁷ Bölgeye yerleşmiş olan Şabsıg-lar'a da yevmiye ve arazi tahsisi yapılmıştır.³⁸

1.3. Bestân Kabilesinin Düzce'ye Yerleşimi: Çerkez muhâcirlerinden Bestan kabilesi mensupları da Düzce kasabasında iskân edilmiştir. Bu muhâcirler için 30 hane inşa edilmiştir. 20 hane daha inşa edilmesi için gerekli kireç ve kereste hazır hale getirilmişse de bu haneler hemen inşa edilememiştir. Nitekim 20 hanenin diğer 30 hane gibi değil medrese biçiminde³⁹ yapılması için resmi mercilerden izin alınmış ancak muhâcirlerin bir kısmı buna rıza göstermemiştir.⁴⁰

1.4. Bataklı Köyüne Çerkez Muhâcir Yerleşimi: Bataklı köyüne Çerkezlerin tam olarak ne zaman yerleştirildiği bilinmemektedir. Ancak 1865 yılına ait bir belgede Çerkezlerin bölgeye geçici olarak yerleştirildiği belirtilmektedir. Muhâcirlerin daimi olarak iskânları için Talustan Bey tarafından yönetime bir dilekçe verilmiştir.⁴¹

1. 5. Çerkez Muhâcirler için Mescit İnşası: 1871 yılında Düzce kazasında iskân edilen Çerkez muhâcirlere bir ibadethane inşası için harekete geçil-

miştir. Yapılacak 1 mescit için ilkönce bir keşif yapılmıştır. Keşif gereğince mescidin toplam 6500 kuruşa mal olacağı belirlenmiştir. Bu miktarın 1000 kuruşu Çerkez muhacirler tarafından *iâne* olarak, geri kalanının ise *86 yılı inşaat tertibinden* ödenmesi için çalışma yapılmıştır.⁴²

1.6. Çerkez Muhacirlere Zirai Amaçlı Kredi Verilmesi: Muhacirlerin bir an önce tarımsal işletmeler kurması ve üretime katkıda bulunması amacıyla hükümet tarafından hane başına tohum yardımı yapılmıştır. 1856 yılında muhacirlere ne kadar ve ne çeşit tohumluk yardımı yapılacağına ilişkin karar mahalli yöneticilere bırakılmıştır. Tohumluklar her ne kadar yardım olarak veriliyorsa da bunun hazineye büyük bir yük getireceği düşünülerek yardımların borç tarzında verilmesi uygun görülmüştür (Saydam 1997: 171)

Düzce kazasına yerleşmiş Çerkez muhacirlere de ziraatlarını ikmal etmek üzere *kefalet-i müteselsile* ile mal sandığından 30 bin kuruş borç verilmesi için vilayetten Şûrâ-yı Devlet'e mazbata gönderilmiştir. Bu muhacirlerden 20 hanenin (70 kişi) öküz ve tohumlukları olmakla beraber ziraata elverişli arazileri bulunmamaktadır. 30 hanenin (150 kişi) ise hiçbir şeyi bulunmamakta olduğundan 2 haneye 1 çift öküz ve 10 dönüm arazi verilmesi gerektiği ve bu çerçevede muhacirlerin tamamına 30 bin kuruş borç verilmesinin elzem olduğu belirtilmiştir. Ancak talebe verilen cevapta adı geçen muhacirlere 200 dönümden fazla arazi verildiği gerekçe gösterilerek arazi ihtiyacı talebi reddedilmiş, yapılacak para yardımının ise hazinenin zarara uğrama ihtimalini ortadan kaldıracak şekilde *kavî sened ve müteselsil kefalet*e bağlanması istenmiştir.⁴³

2. Abaza Dahum Muhâcirleri: Düzce'ye 1000 hanelik Dahum muhâciri iskân edilmiştir.⁴⁴ Ancak bu kadar muhacirin iskânları ve ta'yinâtı yeterli düzeyde sağlanamadığı için *telef olmakla* karşı karşıya kalmışlardır. Konu ile ilgili olarak mağduriyetlerinin giderilmesi konusunda Mustafa Bey ve arkadaşı tarafından şikayette bulunulmuştur.⁴⁵ 1907 yılında Düzce'de Abazaların sayısı 6914'tür. Bu haliyle Türk ve Çerkezlerden sonra bölgenin 3. büyük halkı Abazalar olarak gözükmektedir.⁴⁶

3. Gürcü Muhacirler: Düzce'nin Develi Köyü'ne Çerkez ve Gürcü orijinli göçmenler yerleştirilmiştir. Bu göçmenlere de diğerlerine olduğu gibi birtakım araziler tahsis edilmiştir.⁴⁷ Bölgeye 1909'a kadar aralıklarla göç olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸ 14 Aralık 1913 tarihli Tanin gazetesinde Düzce'deki Gürcü nüfusu Lazlarla beraber 3225 olarak belirlenmiştir (Ahmet Şerif 1999: 383).

Gürcülerin bir kısmının Gümüşova taraflarında bulunan Çam Dağı ormanlarına gelişigüzel yerleştikleri tespit edilmiştir.⁴⁹

Düzce'de Gürcülerin yerleştirildiği diğer bir birim ise Şipir ve Dırardere köyleridir. Dırardere köyü aslen Batum muhacirlerinden olup Giresun'a yerleşmiş 28 hanenin Düzce'de bulunan Dırardere adlı bölgeye yerleşmesiyle kurulmuştur.⁵⁰

İç Göçler

Düzce ve civar bölgelere Orta Anadolu ve Karadeniz'den muhtelif zamanlarda izinli ve izinsiz bazı göçmenler gelmiştir. İzinsiz gelenlerden ilk anda tespit edilenler genelde hemen vatan-ı asliyelerine gönderilmeye çalışılmıştır.⁵¹ Muhacirlerin yol masrafları *orman vâridâtından* veya karşılığı mal sandığından ödenmek üzere kaza belediye sandığından karşılanmıştır.⁵² Muhacir grupların geldikleri yere ulaşınca kadar iâşelerinin karşılanması⁵³ yanında güvenlikleri de sağlanmaya çalışılmıştır.⁵⁴

a) **Kürtler (Şeyh Bezenli Aşireti):** Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıldan itibaren Anadolu'da ve Suriye'de aşiretlerin buldukları bölgelere verdikleri zararı asgari düzeye indirmek ve konar-göçer gruplardan asker ve vergi alma amacıyla, aşiretlerin iskânı sıkça gündeme gelmiştir. 18. ve 19. yüzyıllarda da benzer sorunlar devam etmiş ve bu çerçevede yeni iskânlar yapılmıştır (Saydam 1993a: 243). Yapılan bu iskân faaliyetlerinden Şeyh Bezenli aşireti de nasibini almıştır. Nitekim aşiret mensuplarının, diğer bazı aşiretlerle beraber Ankara, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Çorum, Konya, Sivas ve Yozgat taraflarını yaylak ve kışlak olarak kullandıkları görülmektedir (Saydam: 1993: 236). Bu çerçevede Şeyh Bezenli aşiretinin de Osmanlı Devleti tarafından zaman zaman göçe zorlandığı ve aşiret mensuplarının bir kısmının 18. yüzyıl sonlarında Düzce ve Üskübü kazalarına iskâna tabi tutuldukları tahmin edilebilir. Nitekim Haymana kökenli aşiret mensuplarının Düzce ve Üskübü'ye 1790'larda geldiği⁵⁵ belgelerden anlaşılmaktadır. 1844 yılında Düzce kazasında 48 hane,⁵⁶ Üskübü kazasında ise aşiret mensubu belli sayıda hane⁵⁷ yaşamaktadır.

14 Aralık 1913 tarihli Tanin gazetesinde bölgedeki Kürt nüfusu 747 olarak belirlenmiş, gazetenin 21 Kasım 1913 tarihli sayısında yaşam alanları olarak Ma'mûre, Paşakonağı, Bahçeköy, Köprübaşı ve Ballica köylerinin adı verilmiştir (Ahmet Şerif 1999: 384, 388).

Aşiretin yılda 650 kuruş maktû malı olup, bu gelir *ber vecchi mâlikâne* Süleyman Feyzi adlı kişiye tevdi edilmiştir.⁵⁸

b) **Ordulu Muhacirler:** Düzce ve civar kazalara da Karadeniz'in muhtelif bölgelerinden tezkireli ve tezkiresiz olarak muhtelif göçler gerçekleştirilmiştir. 21 Kasım 1913 tarihli *Anadolu'da Tanin* gazetesinde Orduluların Düzce'ye göç etmelerinde etkili olan nedenler olarak geldikleri yerde yaşadıkları *yersizlik, işsizlik, hükümetten kaçaklık gibi sebepler* ileri sürülmüştür.

Ordu Kazası'nda arazi yavaş yavaş sayılı ellerde çiftlik, fındıklık haline dönüştüğünden bunlar arazisiz kalmışlardır (Ahmet Şerif 1999: 385-386).

Ordulu göçmenlerin bölgeye gelmesi, mahalli güçleri bir takım tedbirler almaya itmişse de bunlar yeterli olmamıştır. Bununla beraber yapılan tahkikatlarda göçmenlerin Düzce'ye yerleşmelerinde geldikleri bölge hükümetinin müsamahası yanında Düzce kaymakamlığının müsaadesinin de etkili olduğu anlaşılmıştır. Nihayet Şûrâ-yı Devlet kararıyla Ordulu göçmenlerin en azından mîrî ormanlardan çıkarılarak ormanlara uzak bölgelere yerleştirilmesine karar verilmiştir.⁵⁹ Bu çerçevede Sırtpınarı bölgesi civarında bulunan Örekiçi mîrî ormanlarına 2000'e yakın hane (15.000'i aşkın kişi),⁶⁰ Kavakbıçkısı mîrî ormanlarına ise 1885 yılına kadar 346 hane,⁶¹ yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Düzce kazasına muhtelif tarihlerde Ordu kazasından Rum orijinli insanların da göç ettiği görülmüştür. Düzce'ye Rumların göçü ile ilgili tespit edilen ilk belge 1901 tarihli dir. Bu vesikaya göre Büyükpınar (Kurdusu) bölgesine 1888-1889 yıllarında⁶² Ordu kazasından 100 hanelik Rum cemaati göç etmiş ve Büyükpınar Köyü kurulmuştur.⁶³

1894 yılında bölgeye 20 hane Rum ailesi daha göç etmiştir.⁶⁴ Bölgeye bir diğer Rum göçü 19 hane ile 1896-1897 yıllarında gerçekleşmiştir.⁶⁵

14 Aralık 1913 tarihli Tanin gazetesine göre Rumlar kazada nicelikçe olduğu gibi keyfiyet bakımından da dikkate değer bir duruma sahip olmamışlardır. Öyle ki bölgedeki toplam Rum nüfusu 788 kişi olup, genelde çiftçilik, kerestecilik ve odunculuk ile uğraşmışlardır (Ahmet Şerif 1999: 383, 387).

Göçlerin Düzce'nin Sosyal Hayatına Tesirleri

1844 yılında yapılan sayımda bölgedeki Türk nüfusu dışındaki unsurlar parmakla gösterilecek kadar azken (Özlü 2009a) yüzyıl sonlarına doğru bölgeye yapılan iskânlar ile bölgenin sosyo-kültürel durumu önemli oranda değişikliğe uğramıştır. Bununla beraber Bolu Vilayeti Salnamesi'nde bölgede bulunan Çerkez ve Abazalar dışındaki milletlerin Türkleştiği, buna karşılık Çerkez ve Abazaların buna direndiği belirtilse de⁶⁶ bölgeye ait kadı sicilleri zamanla Çerkez ve Abazaların da Osmanlılık olgusuna direnemediği ve bu olguyu bir süre sonra içselleştirdiğini göstermektedir. Nitekim Ceditiye Mahallesi ahalisinden Çerkez Hacı İshak Lütfi Bey tarafından bölgede Ceditiye Câmisi ve medresesinin inşa edilmesi,⁶⁷ Çerkez Gazizâde İshak Efendi⁶⁸ ve Tophane-i Amire Meclis Kalemi kâtibi Çerkez Hacı Yusuf Senânî Efendi b. Musa Efendinin gelirini Düzce'deki mekteb-i ibtidâiyelere tahsis ettikleri birer vakıf kurmaları,⁶⁹ Ceditiye mahallesinde sakin Çerkez ve Nakşibendi Tarikatı halifelerinden olan Şeyh Hacı Hasan Hilmi Efendi b. Ali'nin bölgenin iki tekkesinden birisini kurması,⁷⁰ bölgeye atanan eytam müdürlerine varlıklı ve saygın kişilikleri nedeniyle Çerkez Ku-

yumcu Hacı Ali Efendi ve Kiremid Ocağı'ndan Çerkez Hüseyin Bey'in kefaletinin yeterli görülmesi⁷¹ Çerkez ve Abaza muhacirlerin Düzce'de önemli bir güç unsuru haline gelerek 1920'li yıllarda Düzce, Bolu ve Gerede kazalarında Osmanlı hükümetine bağlı mahalli hükümetlerin egemen olmasını sağlamaları gibi olaylar, Çerkez ve Abazalarla ilgili tezimizi destekleyen muhtelif donelerdendir.⁷²

Düzce ve Akçakoca'nın Göç ve İskan Açısından Karşılaştırılması

Düzce ve Akçakoca'nın etnik oluşumunu anlamının yolu her iki bölgeye 19. yüzyıl sonlarında yapılan göçlerden geçmektedir. Göçmenlerle bölgedeki İslam nüfus yoğunluğu önemli oranda artış kaydetmiştir.

Kafkas göçmenleri açısından Düzce bölgesi Akçakoca'ya göre daha yoğun bir yerleşim alanı olmuştur. Akçakoca bölgesine ise daha çok Karadeniz'in muhtelif yörelerinden gelen aileler iskân edilmiştir. Karadenizli göçmenlerin daha çok Akçakoca bölgesini tercih etmeleri Akçakoca'nın bir kıyı kenti olmasıyla, Kafkas kökenli göçmenlerin de çoğunlukla Düzce'ye iskân edilmesi Düzce'nin iklimiyle ilgili gözükmektedir. Nitekim 19. yüzyıl sonlarında göçlerin bölgede meydana getirdiği demografik durum günümüze kadar tevarüs etmiştir.

Kafkas kökenli göçmenlerin genelde Düzce'ye iskân edilmeleri bölgenin ova olması, ekilebilir geniş alanlara sahip olmasıyla ilgilidir. Nitekim Düzce'de tütün, tahıl ve pirinç gibi muhtelif zirai sektörler daha gelişmiş, dolayısıyla Kafkas göçmenleri için Düzce daha cazip bir alan olmuştur. Bölge, nüfus azlığı nedeniyle başlangıçta yeterli üretim düzeyine sahip değilken, özellikle Düzce'ye yapılan yoğun göçlerle Düzce'de üretim olağanüstü düzeyde artış kaydetmiştir. Mesela Düzce'de 1844'te yıllık 13335 kıyye tütün üretilmişken (Özlü 2008a: 411-420) bu miktar 1897'de yılda yarım milyon kıyye civarında,⁷³ 1907'lerde yılda 1 milyon kıyye,⁷⁴ 1925 yılındaysa 3 milyon kıyye civarına⁷⁵ yükselmiştir. Buna karşılık, Akçakoca'nın bir sahil kasabası olması, bölgede tarımsal işletmelerden ziyade Karadenizli ailelerin en önemli geçim kaynaklarından olan denizcilik ve kereste sektörünün gelişmesine neden olmuştur.

Düzce ve Akçakoca bölgelerine yerleştirilen göçmenler genelde toplu olarak iskân edilmek istenmişlerdir. Bu durum kısmen gerçekleşmiştir. Toplu yerleşimdeki amaç Çerkez ve Abaza kabile reislerinin ayrıcalıklarını ve Kafkasya'daki yaşam tarzlarını Düzce ve Akçakoca bölgelerinde de devam ettirmek istemesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bu duruma zaman zaman Osmanlı Devleti ses çıkarmamıştır. Mesela 1854 yılından beri Kafkasya'dan köle getirilmesini yasakladığı gibi ülke içinde de köleliğin ortadan kaldırılması için çalışmalar yapmış ve göçler sırasında köleliğe karşı bir tutum sergilemiş olmasına rağmen, Çerkez asillerinin sahip oldukları köle-

lere zaman zaman ses çıkarılmamıştır. Ancak olabildiğince kölelerle efendileri ayrı olarak uzak yerlere yerleştirilmeye çalışılmıştır. 1864'te bu konuda bir de talimatname yayınlanmıştır (Habiçoğlu 1993: 170-171),

Göçler hem Düzce hem de Akçakoca'da çarpık bir kentleşmeye neden olmuştur. 19. yüzyıl sonlarında özellikle İzmir, İstanbul gibi bazı kentler kesif bir şekilde Batı'nın sinai mallarının etkisi altında kalmış ve üretim düzeyleri bundan olumsuz etkilenmiş olmasına rağmen, Düzce ve Akçakoca bölgeleri Batı'nın sinai mallarından çok az etkilenmiştir. Nitekim döneme ait tereke belgelerine batı orijinli malzemeler (gözlük vs.) çok az yansımıştır. Fakat bölgeye yapılan kesafetli göç bölgenin üretim düzeyini olağanüstü düzeyde artırmıştır.

Sonuç

1844 yılında Düzce'de yapılan sayıma göre Düzce'de ahalinin esas unsurunu büyük oranda Türkler oluşturmaktadır (Özlü 2009a). Daha sonraki dış göçlerle bölgenin nüfusu önemli ölçüde artmış ve esas unsur olan Türklerin niceliği (%36) azalmıştır.

Düzce'ye 19. yüzyılda Kafkasya'dan Çerkez, Abaza kabileleri ve Gürcüler, Balkanlardan Boşnak, Rumeli muhâciri ve Tatar, Karadeniz bölgesinden de Laz ve Ordulu olarak tanımlanan halklar göç etmiştir.

Bölgeye 1864 yılına kadar Çerkez kabilesi olarak 500 hane (4000 kişi) yerleştirilmiştir. Çerkezler'in bölgedeki sayısı 1907 yılına kadar 9813 kişiye ulaşmış ve bölgenin Türklerden sonra ikinci büyük nüfusunu oluşturmuştur.

14 Aralık 1913 tarihli Tanin gazetesine göre bölgedeki Çerkez nüfusu 9413 kişiye düşmüşse de Çerkezlerin Türklerden sonra bölgenin ikinci hâkim nüfusu olma nitelikleri devam etmiştir (Ahmet Şerif 1999: 383). Çerkezlerin az da olsa nüfuslarında bir azalma meydana gelmesi iç göç veya savaşlardaki kayıplarla açıklanabilir. Çerkezlerin nüfus yoğunluğu, kazanın yakın tarihini de önemli ölçüde etkilemiştir.

Günümüz Düzce kazasında ise şehrin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi hayatında bu güç hissedilebilir şekilde göze çarpmaktadır. Nitekim bölgede yapılan Çerkezler'e ait muhtelif törenlerde (düğün, cenaze, sünnet vs.) Çerkez kültürüne ait kıyafet, yemek örf, adet ve geleneklerin yaşatılması, çoğunlukla kültür içi evlilikler gerçekleştirilmesi ve halkın kendi aralarında zaman zaman Çerkezce konuşmaları bunun en bariz örneklerindedir.

Düzce'ye Abaza Dahum muhâciri olarak 1000 hane yerleştirilmiştir. Bölgedeki Abaza nüfusunun 14 Aralık 1913 tarihli Tanin gazetesinde 6914 olarak verilmesi (Ahmet Şerif 1999: 383) Abazaların nüfus yoğunluğunu muhtemelen artırdığını göstermektedir.

Düzce genel nüfusu 1913 yılına kadar sürekli artış kaydetmesine rağmen, 1925 yılına geldiğinde nüfusun 6125 kişi azaldığı görülmüştür. Bunun muhtemel nedeni ülkenin her bölgesinde olduğu gibi Düzce’de de birçok kişinin savaşlarda şehit olmasıdır.

Düzce’ye yerleştirilen muhacirlerden bazılarının iskân yerlerinden veya iskân edildikleri hanelerden memnun olmadıkları görülmüştür. Muhâcirlerin iskân edildikleri yerlerden ayrılmalarına izin verilmemiştir. Bunun en önemli gerekçesi devletin Düzce ovasını şenlendirmek istemesidir. Böylelikle bir yandan muhacirlerin talepleri yerine getirilirken bir yandan da yeni üretim alanları oluşturularak devlete yeni vergi kalemleri oluşturulmuştur.

Muhacirlere, haneler inşa edilerek yeni idari birimler kurulmuştur. Muhacirlerin bir kısmına yapılan hanelerin devlet tarafından farklı bir mimaride (medrese biçiminde) yapılması kararlaştırılmasına rağmen muhacirlerin aynı biçim hanelerde ikamet etmek istemesi dikkate alınarak bütün hanelerin aynı modelde yapılması sağlanmıştır. Muhacirlere haneler yanında zaman zaman aksamalar meydana gelse de ekilecek arazi, her türlü tarımsal alet, tohum ve öküz yardımı da yapılmıştır.

Muhâcirlerin sosyo-kültürel ihtiyaçları için bölgede okul ve mescitler inşa edilmiştir. Bölgede kurulan Cedidiye Câmisi ve medresesi göçmenler tarafından inşa edilmiştir. Yine bölgede bulunan bütün sıbyan mekteplerinin sübvansiyonunu göçmenlerin kurduğu iki vakıf sağlamıştır. Bu veriler bölgenin göçlerle sadece tarımsal açıdan değil sosyal ve kültürel açıdan da canlandırıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Göçmenlerin masrafları bölgenin ‘aşar geliri, belediye, Dahiliye nezareti inşaat kalemi veya bölgede yaşayan varlıklı kişilerin desteği ile karşılanmıştır.

Düzce’ye yapılan dış göçlerin diğer bölgelere yapılan göçlerden farkı muhacirlerin genelde toplu olarak yerleştirilmesidir. Bu nedenle bölgede birçok yeni idari birim kurulmuş ve göçmenlerin bir kısmı gerek Osmanlı Devleti gerekse yerli halkla bir süre kaynaşmamış ve örf, adet ve gelenekleriyle kendine özgü bir şekilde yaşamıştır. Bununla beraber muhacirlerin uzun vadede bölgede yaşayan yerli halkla kaynaştığı anlaşılmaktadır. Nitekim bölgeye iskân edilen muhacirlere devletin sağladığı imkanlar yanında bölgenin varlıklı aileleri de her türlü yardımı sağlamıştır.

Dış göçlerle doyuma ulaştığı için bölgeye yönelen yeni göç dalgalarına Düzce yerli halkı tepki göstermiş ve mahalli yöneticilere yeni iskânlar yapıldığı takdirde bölgeyi terk edecekleri tehdidinde bulunmuştur. Bununla beraber bölgeye yine de kaçak veya resmi yollarla iç ve dış göç olduğu anla-

şılmaktadır. Nitekim bölgenin İç Anadolu ve başkent İstanbul arasında bir geçiş alanında bulunması Karadeniz'in muhtelif yerlerinden bölgeye çoğu kaçak yollarla iç göçlerin gerçekleştirilmesine neden olmuştur.

Osmanlı başkentinin ihtiyaç duyduğu mahrukatin 50 bin çekisinin Düzce kazası ormanlarından karşılanması bölgeye kaçak yollarla gelip ormanlara yerleşen göçmenlerle, devletin çıkarlarını korumaya çalışan mahalli görevliler arasında sürtüşmelere neden olmuştur. Devlet iç göçlere karşı askeri tedbirlere başvurmuşsa da çözüme ulaşamamış ve en son özellikle Ordulu göçmenlerin (sayıları çok olduğu için) ormanlık alanlardan uzak birimlere iskân edilmesine göz yummuştur. Düzce'ye 1907 yılına kadar Ordu kazasından 2000 hanenin (15000 kişi) iç göç gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ordulu göçmenlerin sayısı 1907 yılında 6405 kişiye tekabül etmektedir. Aradaki bir yıllık dönemde Ordulu göçmen sayısının bu kadar artması bölge nüfusunun niteliği açısından gerçekten önemli bir olgudur. Bununla beraber 14 Aralık 1913 tarihli Tanin gazetesinde Ordulu nüfusu olarak 5805 rakamının verilmesi (Ahmet Şerif 1999: 383) bölgedeki Ordulu muhacir nüfusun gittikçe azaldığını göstermektedir.

Açıklamalar

- ¹ Bolu Vilayeti Sâlnâmesi 1324, s. 261.
- ² *Bolu Vilayeti Sâlnâmesi* 1324, s. 263.
- ³ Kastamonu Vilayeti Sâlnâmesi 1314, s. 335-339./ Kastamonu Vilayeti Sâlnâmesi 1311, s. 481.
- ⁴ Akçakoca'da 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki nüfus artışı hakkında bk. Özlü 2008: 248. Yine 18. yüzyıl başlarında küçük bir merkez olan Üskübü nüfusunun da 19. yüzyıl ortasında olağanüstü düzeyde yükseldiği görülmektedir (Özlü 2009: 429).
- ⁵ Salnamede Müslümanların toplam nüfusu yanlışlıkla 58.795 olarak hesaplanmıştır. Bolu Vilayeti Sâlnâmesi 1324: 261.
- ⁶ *Bolu Vilayeti Sâlnâmesi* 1324: 263.
- ⁷ 21 Kasım 1913 tarihli *Anadolu'da Tanin* gazetesinde Orduluların Türk, dillerinin de Türkçe olduğu belirtilmiştir (Ahmet Şerif 1999: 385).
- ⁸ *Bolu Vilayeti Sâlnâmesi* 1324: 263. Ancak salname üzerinde bizim yaptığımız analiz bölgenin dini dağılımını %85 Müslüman, %15 Hıristiyan olarak göstermektedir.
- ⁹ Kastamonu Vilayeti Sâlnâmesi 1314: 195.
- ¹⁰ Kastamonu Vilayeti Sâlnâmesi 1314: 195.
- ¹¹ Bk. 4-5 Safer 1277 tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD, 65/324, Vesika 1, 2, 3.
- ¹² Bk. 10 Ramazan 1326 tarihli vesika. BOA, DH. MKT., 2623/109, Vesika 1, 2.
- ¹³ Bk. 2 M 1310 tarihli vesika. BOA, DH. MKT., 106/28.

- ¹⁴ BOA, DH. MKT., 106/28.
- ¹⁵ BOA, A. MKT. UM, 488/69, Vesika 1-2.
- ¹⁶ BOA, DH. MKT., 2395/100.
- ¹⁷ BOA, A. MKT. MHM., 274/76.
- ¹⁸ BOA, A. MKT. MHM., 315/9.
- ¹⁹ Bk. 24 Z 1301 tarihli vesika. BOA, DH. MKT., 1345/88.
- ²⁰ Bk. 12 M 1282 tarihli vesika. BOA, A. MKT. MHM., 334/23.
- ²¹ BOA, Y. MTV., 65/5.
- ²² Bk. 4-5 Safer 1277 (22-23 Ağustos 1860) tarihli vesika. BOA, A. MKT. NZD, 65/324, Vesika 1, 2, 3.
- ²³ BOA, DH. MKT.,1417/114.
- ²⁴ Bk.: 13 B 1304 tarihli vesika. BOA, DH. MKT., 1410/117.
- ²⁵ Bk.: 22 B 1317 tarihli belge. BOA, DH. MKT., 2275/150.
- ²⁶ BOA, DH. MKT., 331/38.
- ²⁷ Bk. 2 S 1306 tarihli vesika. BOA, DH. MKT. 1551/ 109'dan naklen (Özlü 2008: 101).
- ²⁸ BOA, A. MKT. MHM., 306/39, Vesika 1-4.
- ²⁹ BOA, DH. MKT., 2225/97./ BOA, DH. MKT., 2256/26.
- ³⁰ *Bolu Vilayeti Sâlnâmesi* 1324, s. 261.
- ³¹ Bir başka vesikada kabilenin 64 haneden ibaret olduğu belirtilmiştir. Bk. BOA, A. MKT. UM., 435/83, Vesika 1-3.
- ³² BOA, A. MKT. MHM., 193/58.
- ³³ BOA, A. MKT. UM., 435/83, Vesika 1-3.
- ³⁴ BOA, A. MKT. UM, 573/72.
- ³⁵ Bk. 6 S 1280 tarihli belge. BOA, A. MKT. MHM., 270/84.
- ³⁶ BOA, A. MKT. MHM., 301/17.
- ³⁷ BOA, DH. MKT., 1310/36, Vesika 1-2.
- ³⁸ BOA, A. MKT. MHM., 301/17.
- ³⁹ Göçmenler için yapılan evler ilk yıllarda daha büyük ve birkaç odalı olduğu halde, sonraları göçmenlerin miktar ve masraflarının büyük ölçüde artması nedeniyle evleri küçülmüş ve nihayet tek odalı küçük kulübelere dönüşmüştür (Habiçoğlu 1993: 130-131).
- ⁴⁰ BOA, A. MKT. NZD., 362/66, Vesika 1-2.
- ⁴¹ BOA, A. MKT. MHM., 325/89.
- ⁴² BOA, İ. DH., 628/43699.
- ⁴³ BOA, A. MKT. MHM., 431/70, Vesika 1-3.
- ⁴⁴ Muhâcîrlerin ne zaman iskân edildiği konusunda herhangi bir veri bulunamamıştır.

- ⁴⁵ BOA, DH. MKT., 1328/9.
- ⁴⁶ *Bolu Vilayeti Sâlnâmesi* 1324, s. 261.
- ⁴⁷ BOA, DH. MKT., 2275/150.
- ⁴⁸ BOA, DH. MKT., 2623/109, Vesika 1, 2.
- ⁴⁹ BOA, DH. MKT., 1590/119.
- ⁵⁰ BOA, DH. MKT., 2454/75.
- ⁵¹ BOA, DH. MKT., 601/13, Vesika 15-16.
- ⁵² Bk. 6 Zilkade 1325 tarihli belge. BOA, DH. MKT., 1196/14, Vesika 5.
- ⁵³ Bk. 6 Zilkade 1325 tarihli vesika. BOA, DH. MKT., 1196/14, Vesika 5. / Bk. 11 N 1326 tarihli vesika. BOA, DH. MKT., 2624/80.
- ⁵⁴ BOA, DH. MKT., 1196/14, Vesika 5.
- ⁵⁵ Belgede aşiretin, 1246 (1830-31) yılı dikkate alınırca, bu tarihten yaklaşık 30-40 yıl önce Düzce'ye geldiği belirtilmektedir.
- ⁵⁶ BOA, ML. VRD. TMT., 3463. Defterde Ekrâd'ın Şeyh Bezenli aşiretine mensubiyeti açıkça belirtilmektedir.
- ⁵⁷ BOA, ML. VRD. TMT., 4958. Temettuat defterlerinde bölgede Ekrâd tâifesine mensup haneler yaşadığı belirtilmiştir. Ancak Ekrâd'dan olan hanelerden sadece 21 tanesinin Ekrâd'a mensup olduğu açıkça belirtilmiştir. Belirtilen haneler de vergi kaçırınlar listesinde yer almaktadır. Ekrâd'ın Şeyh Bezenli aşiretine mensup olduğu açıkça belirtilmese de bölgeye Şeyh Bezenli Aşireti mensuplarının iskân edildiği bilindiğinden (BOA, C. ML., 4435, Vesika 1, 2, 3.) Ekrâd olarak belirtilen tâifenin bir kısmı Şeyh Bezenli aşiretine mensup haneler olarak kabul edilmiştir.
- ⁵⁸ BOA, C. ML., 4435, Vesika 1, 2, 3.
- ⁵⁹ BOA, DH. MKT., 2499/58.
- ⁶⁰ Bk. 22 Ramazan 1325/29 Ekim 1907 tarihli vesika. BOA, DH. MKT., 601/13, Vesika 1-14.
- ⁶¹ BOA, DH. MKT., 2225/97./ BOA, DH. MKT., 2256/26.
- ⁶² Belgede Rumların bölgeye 1319 yılından 13 yıl önce yerleştikleri belirtilmektedir. Bu çerçevede Rumların 1306 yılında göç ettiği tahmin edilecektir.
- ⁶³ BOA, DH. MKT., 2519/91.
- ⁶⁴ BOA, İ. DH., Dosya No:1312, Gömlek No: 1311.L/12, Vesika 1, 2.
- ⁶⁵ BOA, DH. MKT., 2256/26.
- ⁶⁶ *Bolu Vilayeti Sâlnâmesi* 1324, s. 263. Ancak salname üzerinde bizim yaptığımız analiz bölgenin dini dağılımını % 85 Müslüman, %15 Hıristiyan olarak göstermektedir.
- ⁶⁷ VGMA, Vakfiye Defteri, 590, Sıra no: 57, s. 67./ Müstakil Bolu Vilayeti Sâlnâmesi 1324, s. 265.
- ⁶⁸ VGMA, Vakfiye Defteri, 2157, Sıra no: 99, s. 133.
- ⁶⁹ VGMA, Vakfiye Defteri, 2157, Sıra no: 99, s. 133.

⁷⁰ *Düzce Kadı Sicili* (DKS) 1155, s. 23-24, Nu: 92.

⁷¹ *DKS* 1145, s. 17, Nu: 142./ *DKS* 1161, s. 66.

⁷² *BOA, DH..EUM- AYŞ.*, 40/51, Vesika 1-3.

⁷³ *Kastamonu Vilayeti Sâlnâmesi* 1314, s. 439.

⁷⁴ *Müstakil Bolu Livâstı Sâlnâmesi* 1324, s. 266.

⁷⁵ *Bolu Livâstı Sâlnâmesi* 1341, s. 363.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A. MKT. MHM., 193/58, 270/84, 274/76, 301/17, 306/39, 315/9, 325/89, 334/23, 431/70.

A. MKT. NZD, 65/324, 362/66.

A. MKT. UM., 435/83, 488/69, 520/63, 573/72.

C. ML., 4435.

DH..EUM- AYŞ., 40/51.

DH.MKT., 106/28, 331/38,601/13, 1196/14, 1310/36,1328/9,1345/88, 1410/117,1417/114,1590/119, 2225/97, 2256/26, 2275/150, 2395/100, 2499/58, 2519/91, 2623/109, 2624/80.

İ. DH., 628/43699. 1312/ 1311.L-12

MF. MKT., 61/1.

ML. VRD. TMT., 3463, 4958.

Y. MTV., 65/5.

Salnameler

Kastamonu Vilayeti Sâlnâmesi 1311, 1314.

Müstakil Bolu Vilayeti Sâlnâmesi 1324.

Düzce Kadı Sicilleri

DKS 1145, 1147, 1155,1161.

Vakfiyeler

Vakfiye Defteri, 590, Sıra no: 57 ve 2157, Sıra no: 99.

Diğer Kaynaklar

Ahmet Şerif (1999). *Anadolu'da Tanin*. C. I. Haz. Mehmed Çetin Börekçi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Alkan, Mustafa (2005). "Türkiye'nin Temelleri Ya Da Göç". *Orta Karadeniz Kültürü*. Yay. Haz. Bahaeddin Yediylıdız vd. Ankara: Siyasal Kitabevi. 417-435.

Aslan, Cahit (2005). *Doğu Akdeniz'deki Çerkesler*. Adana: Serdar Yayınevi.

- Birgören, Hamdi (2008). *Bolu Vilayeti Sâlnâmesi 1341-1925*. Bolu: Bolu Belediyesi, Bolu Araştırmaları Merkezi Yay.
- Habiçoğlu, Bedri (1993). *Kafkasyadan Anadoluya Göçler*. İstanbul: Nart Yay.
- İpek, Nedim (2002). "1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı". *Türkler*. C. 13. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 15-23.
- Karpat, Kemal H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. Çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Kılınç Ocaklı, Arzu (2002). "XIX. Yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu'ya Göçler". *Türkler*. C. 13. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 896-906.
- Konukçu, Enver (1984). "Düzce Tarihi (İlk Devirlerden Cumhuriyete)". *Türkiye İmar Turizm ve Sanayi Mecmuası* 8: 12-23.
- Met Çünatıkho Yusuf İzzet Paşa (2002). *Kafkas Tarihi*. Türkçeleştiren Fahri Huvaj. Ankara: Adıge Yay.
- Özkaya, Yücel (1996). "XIX. Yüzyılda Bolu'nun Durumuna Genel Bir Bakış". *Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı*. Elazığ: Kültür Basım ve Yayımları. 213-219.
- Özlü, Zeynel (2009). *Batı Karadeniz'de Antik Bir Osmanlı Kenti Prusias Ad Hypium Üskübü (Konuralp)*. İstanbul: İtalik Yay.
- (2009a). "19. Yüzyılda Düzce ve Akçakoca Kazalarında Kullanılan Aile ve Kişi Adları". *Erdem Dergisi* 53: 145-184.
- (2008). *18. Ve 19. Yüzyıllarda Karadeniz'de Bir Kıyı Kenti: Akçakoca*. İstanbul: Yeditepe Yay.
- (2008a). "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Düzce'de Tütün Üretimi". *EKEV Akademi Dergisi* 12 (35): 411-420.
- Saydam, Abdullah (1993). "Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskanı (1839-1853)". *Doğumunun 50. ve Hizmetininin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*. Samsun. 227-256.
- Saydam, Abdullah (1993a). "Tanzimat Devrinde Halep Ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8: 243-255.
- (1997). *Kırım Ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Tepekaya, Muzaffer (2006). "Balkanlardan Anadolu'ya Göç Hareketleri Ve Saruhan (Manisa) Sancağı'na Göçler (1877-1914)". *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* 8 (2): 213-240.
- Yedi yıldız, Bahaeddin (1999). "Osmanlı Toplumunu". *Osmanlı Devleti Tarihi*. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. C. II. İstanbul: Feza Yay. 441-513.
- Yel, Selma ve Ahmet Gündüz (2008). "XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyayla'ya Yerleştirilmeleri (1860-1865)". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3 /4: 949-983.

Migrations to Düzce in the 19th Century*

Zeynel Özlü**

Abstract

Owing to the invasion policy pursued by Russia in the 19th century, immigrants from Caucasus, the Balkans and Crimea were settled in Düzce by the Ottoman Empire. The reason for this was that Düzce had less population density than the other Ottoman cities and it had very productive agricultural lands. As a result of these migrations, the immigrants formed 45% of the population of the region. Those who were settled together managed to retain their own identities although they had some difficulties in adapting to Ottoman language and culture at the beginning. Those who were settled in mixed groups, on the other hand, assimilated with the culture of the areas they were settled in.

Due to the fact that this region was the transition point between the capital city Istanbul and Anatolia, the region attracted many immigrants from the Black Sea Region.

Keywords

19th century, emigration, Ottoman population, Düzce, Akçakoca, Caucasia, settlement.

---

* This article has been written within the framework of the project supported by the Municipality of Düzce titled, "The History of Düzce from Antiquity to the Republic (Ahali-yi Sadıka or Sefine-i Nuh)".

** Assoc. Prof. Dr., Gaziantep University, Faculty of Science and Letters, Department of History – Gaziantep / Turkey
zeynelozlu@hotmail.com

Миграции в Дюздже в 19 веке*

Зейнель Озлю**

Аннотация

В результате экспансионистской политики России в 19 веке в Дюздже были расселены мигранты-выходцы с Кавказа, Балкан и Крыма. Причиной этого является то, что плотность населения в этой области ниже, чем в других городах Османской империи и наличие очень плодородных земель. В результате этих миграций 45% населения Дюздже составили мигранты. Мигранты, как правило, расселялись скомпонованно. Подобное расселение в первоначальный период стало причиной возникновения проблем с адаптацией мигрантов к османскому языку и культуре. Тогда как расселенные скомпонованно мигранты сумели сохранить свою самобытность, расселенные отдельно мигранты смогли гармонично слиться с местной культурой.

Расположение данной области на границе Анатолии и Стамбула стало причиной внутренней миграции населения на данную территорию с Черноморского региона.

Ключевые Слова

19 век, миграция, османское население, Дюздже, Акчакоджа, Кавказ, проживание.

---

* Эта статья подготовлена в рамках проекта «История Дюздже начиная с древних времен до республики», курируемого управлением муниципалитета Дюздже

** Доц. Док., университет Газиантеп, факультет литературы и естественных наук, кафедра истории – Газиантеп / Турция
zeynelozlu@hotmail.com